

II
1303
L

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL VII MEM. 4

MOMENTE ISTORICE

DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1927

11. 1303 Z

MOMENTE ISTORICE

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 26 Noembrie 1926

I

ROMÂNI ȘI TATARI IN EVUL MEDIU

În ultimul număr din „Byzantion“ d-l G. I. Brătianu atrage atenția asupra unor Minorități martirizați de «Bulgari» la Cetatea-Albă în cei dintâi ani ai secolului al XIV-lea și intitulează articolul său, după problema care se deschide, astfel: «Les Bulgares à Cetatea-Albă (Akkerman) au début du XIV-e siècle».

Plecând dela anumite indicații din portulane, în care ce interesează, deci ce trebuie să urmărească o siguranță neîndoielnică e numai coasta, despre o Bulgarie peste Dunăre în acest secol chiar, dela aserțiunea lui Abulfeda că orașul eră «în țara Bulgarilor și a Turcilor» (adecă a Tatarilor) și dela mențiunea în «Analele Minorilor» a lui Wadding despre fratele Angelo de Spoleto ucis prin părțile Mării Negre de «unii Bulgari», și anume, după o relație anonimă, chiar la «Mauro Castrum», deci la Cetatea-Albă, D-sa observă că în *Imposicio officii Gazarie* din același secol chiar se vorbește de «pagubele aduse Genovezilor în țările supuse domnului Împărat și în Madcastrum și aiurea» («de dampins illactis Ianuensibus in terris subditis dicto domine imperatori tam in Maoocastro quam alibi») (22 Mart 1316). Cu dreptate d. G. I. Brătianu a propie mărturisirea Franciscanului de aceste abuzuri care aduc ruperea oficială a relațiilor dintre Republica genoveză și stăpînitorul din acest «Maoocastrum» care nu poate fi decît Cetatea-Albă a noastră. Și, firește, caută să explice această dominație a unui biet principicul bulgăresc, de o situație așa

de şubredă supt măreţul lui nume de Țar, de «Impărat», în locuri aşă de depărtate, cu care el nu putea să aibă pe Mare, ba chiar, fără mari greutate, pe uscat, o comunicație. Stăpînirea de fapt a lui Ciochi, fiul lui Nogai, peste toate ţinuturile ruseşti de Apus, carpatice şi dunărene îi dă uşor explicația: Svetoslav, fiul lui Gheorghe Terteri Cumanul, un vasal al acestui Han mongolic, eră cumnatul Tatarului şi el îl şi înlocui o clipă, după ce prin trădare îl ucisese. Astfel «Impăratul» bulgăresc nu eră decît continuatorul, de sigur nominal, în ce priveşte regiunile de Nord, al atotputernicului domn al stepei, rebel el însuşi împotriva Hanului legitim al Hordei de aur. Numele de Eltimir pentru fiul lui Smileţ-Smiltzes, domnul coastei Euxinului, e încă o documentare a acestei influențe. În sfârşit aici şi la Vicina, unde iarăş se strecuraseră Franciscanii, semnul «tanghei» tătareşti în portulane din acest timp arată de ce caracter eră dominația, şi asocierea Bulgarilor cu «Turcii» la Abulfeda întăreşte această părere. Şi, fiindcă d-l Brătianu admite şi o simplă cedare a vămii de către Hanul legitim către un aliat contra uzurpatorului, se poate aminti o asemenea cesiune în Țara-Românească la începutul secolului următor în folosul unui pretendent bulgar refugiat în țara lui Mircea-Vodă ²⁾. La 1330 însă, când eră chinuit şi ucis Ioan cel Nou la Cetatea-Albă, vama eră din nou în mâinile adevăraților stăpâni; «Dimitrie», adacă, am spus-o şi aiurea: Timur, prințul Tatarilor ¹⁾, de pe la 1330-40 (menționat cu alți doi begi: Cadlù şi Caizi în 1333), nu eră decît unul din beneficiarii ultimi ai unei dominații care avuse odinioară cu totul altă soliditate ²⁾.

II

Cu această ocazie autorul interesantului studiu vorbeşte şi de acea conviețuire politică între Români şi Tatars pe care o adevăreşte între altele pasagiul lui Ioan Cantacuzino despre «Geții de peste Dunăre, cari au aceiaş armătură ca Sciții» sau acela din Nichifor Gregoras despre «Masageții de peste Istru., Alani, cari, fiind creștini, dar supuși de mult cu

¹⁾ I. Bogdan, *Relațiile Țării-Românești cu Braşovul şi cu Țara Ungurească*, I, pp. 14-5.

²⁾ Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 38; Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch*, II, p. 315, No. 917.

³⁾ După Culacovschi, d-l Brătianu menționează şi declarația Mitropolitului din Vicina că nu-şi va părăsi Scaunul (p. 165, nota 3).

sila de către Sciți, robiau fără voie cu trupurile, dar totdeauna a dăinuit la ei aplecarea către ideia autonomiei și osebirea de către păgâni ¹⁾».

Ea a fost o realitate plină de însemnate și durabile urmări pentru veacul al XIV-lea, când se întemeiază cea dintâiu Domnie românească, dar originile ei sânt de fapt mult mai vechi, coincidând cu începuturile chiar ale dominației tătărești în Europa orientală.

Oricâte distrugerii ar fi provocat năvălirea Tatarilor — și ruinele lăsate le adevăresc în destul —, ea n'a avut caracterul nimicitor care i se atribuie de creștinătatea speriată. În «Observations sur le commerce de l'Europe au moyen-âge», am arătat ce importanță a avut pentru relațiile dintre popoare, pentru schimburile de comerț, pentru disciplina legăturilor economice, această Împărăție întinzându-se pentru decenii dela Altai până în Carpați.

Dar trebuie să se mai adauge ceva. Dacă ziduri s'au sfărâmat înaintea Tatarilor și biserici au căzut la pământ, dacă mari bogății orășenești au fost pierdute, omul sărac dela țară n'a suferit așa de mult. Ba uneori, atras el însuș de acest mare val cuceritor și jăfuitor, el a preferat, decât să rămâie la gospodăria lui amenințat ori să și-o facă din nou după ceasul pustiirii, să între și el în acest danț ostășesc fără păreche, din care putea să câștige ceva.

Astfel s'a născut *colaborația militară între Români și Tatars*.

Mărturii neobservate, și dintre care unele vor trebui mai de aproape controlate, o dovedesc.

Tot în cartea părintelui Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente franciscano* (Quarecchi), și anume în chiar

¹⁾ Ioan Cantacuzino, I, p. 465: *Οἱ πέραν Ἰστροῦ Γέται οἱ ἠμόσκεινοι τοῖς Σκυθαις; ὡς τὰ πολλὰ εἰσω ἰπποταξόται, κατὰ συμμαχίαν παρόντες πρὸς ἐκπληξιν τῆ σκυθικῆ σάλπιγγι χρῆσθαι*, Gregoras, I, p. 204: *Οἱ ὑπὲρ τοῦ Ἰστροῦ Μασσαγέται . . . Ἀλάνοι . . . οἱ δὴ καὶ χριστιανοὶ τυγχάνοντες, ἄνωθεν ἔπειτα τῆ βία ἐπεὶ τῶν Σκυθῶν ὑπαχθέντες; σώμασι μὲν ἐδούλευσαν ἄκοντες, τὴν δὲ γνώμην αὐτονομίας ἀεὶ κατεβίβρωσκον ἔφεσις καὶ τῶν ἀσεβῶν ἀλλοτριώσεις*. Citate întâiu în Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 143, nota 2. E adevărat că în călătoria din Orient a lui Ioan de Marignola (1334) se vorbește de Alanii din Caucas: «Summi eciam principes sui Imperii totius plus quam 30 millia, qui vocantur Alani et totum gubernant Imperium Orientis, sunt christiani re vel nomine et dicunt se sclavos Pape, parati mori pro Franquis; sic enim vocant, non a Francia, sed a Franquia» (*Fontes rerum bohemicarum*, IV, p. 495). Cf. *ibid.*, p. 496: «Quem (S. Ieronimum Papatam) venerantur Thartari et Alani» Dar aceia nu sunt nici peste Dunăre, nici capabili de a fi socotiți ca Geți și Masageți.

volumul II, din 1913, întrebuițat de d-l Brătianu, la paginile 507—8, se află acest pasagiu: «Il cronista francescano umbro, frate Elemosina, che ci rifà la storia del duplice assedio di S. Damiano (1240) e di Assisi (1241), attingendo alle fonti del Celano (Pennacchi prof. Francesco, *Legenda S. Clarae Virginis*, Assisi 1910, capp. 21-23, pp. 30-33) e alle suore di S. Damiano, *sicut nobis sorores retulerunt*, riferisce che nell'esercito guidato da Vitale di Aversa, oltre le truppe di Saraceni, v'erano anche de' Valacchi e de' Cumani, tribù tartare stagionate trà le foci del Danubio e del Dnieper (cod. assisano no. 341, fol. 117 V. Vedi il testo da noi pubblicato nel numero unico *Assisi S. Damiano*, 22 sett. 1912, pp. 33-35»).

Am căutat pe multe căi, și prin scrisori la Assisi, rămase fără răspuns, și prin Școala română din Roma, și la Florența, prin colegii de acolo, cu prilejul unei recente călătorii, să capăt cunoștința acestui text, dar fără niciun folos. Până ce voiu fi mai fericit în această investigație, ajungă constatarea că la 1240-1, fiind atacate localitățile S. Damiano, unde eră o mănăstire de maice, și Assisi însăși, de Vitale di Aversa, în oastea acestui profanator se găseau Saracini, adică Tataari, împreună cu «Români și Cumani, triburi tătărești așezate între gurile Dunării și ale Niprului».

Avem însă și o altă probă, contemporană, a posibilității acestor raporturi de colaborare.

Se știe cât datorește cunoștința realității năvălirii tătărești călugărului Roger, a cărui povestire, o «jalnică tragedie», *Miserabile Carmen*, a fost tipărită și în *Monumenta Germaniae Historica*, XXIX ¹⁾. In expunerea lui tânguitoare, dar de o sănătoasă obiectivitate, se arată că «n'au ars nici sămănăturile, nici fânețele, nici casele (*nec fruges nec stramina, nec domos aliquas combusserunt*). Și, ceea ce e de mare însemnătate pentru noi, pretutindeni, în acest Ardeal invadat, *ei instalează regimul românesc patriarhal de cnezi: constituerunt canesios, id est balivios, qui iusticiam facerent et eis equos, animalia, arma, exenia et vestimenta utilia procu-*

¹⁾ In Hurmuzaki, I, se reproduc la paginile 212—3 numai câteva cuvinte din introducere. Notița dela pagina 188 cu sutele de mii de morți în Ardeal e mai mult un document de psihoză. V. p. 555 din *M. G. H.*: Bochetor autem cum aliis regibus fluvium qui Zerech dicitur transeuntes, pervenerunt ad terram episcopi Comanorum, et expugnatis hominibus, qui ad pugnam conveniant, ceperunt terram totaliter occupare».

«Pacem habebamus et fora, iustaque unicuique iusticia gerebatur..., conveniebant canesii pene qualibet sentimana *ibid.*, p. 563». Ei chiamă locuitorii la dânsii, cu femeii și copii, Ei primesc darurile.

rarent». Și el adaugă că «domnul» său are unul din suta de «chinezi» și «cârmuiă aproape o mie de sate» (p. 563) ¹⁾.

Adaug în sfârșit o altă mărturie, până acum trecută cu vederea. În *Annales Schefftlarienses*, cuprinse în «Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte», I, München 1856, — izvor important și pentru istoria cruciatelor —, se vorbește de prada tătărească «la Poloni și în toată Rusia» (*Polanos et totam Ruzziam*), și se adaugă o lămurire care concordă perfect cu știrea despre participarea Românilor la atacul din Italia pomenit mai sus: «li s'au adaus falși creștini și o mulțime de eretici, după a căror învățătură multe mănăstiri s'au dărîmat, mulți credincioși au fost omorîți de dînșii ²⁾».

După năvălire o parte din Romîni rămăseră supt Tatari, dela cari au învățat meșteșugul luptei cu arcele și de-a călare și un sistem de vămi care a rămas până la sfârșitul vieții noastre medievale.

În schimb când, Tatarii dunăreni, *Σκύθαι παρίστριοι*, în număr de vre-o 10.000, năvălesc și pradă prin Bulgaria lui Svetislav, mergând până la Mesembria, «Vlahii dintre Constantinopol și Vizia» se strămută mai jos ³⁾, precum se strămută mai târziu «Alanii», cu episcopul de Vicina ⁴⁾.

III

O DOAMNĂ VENEȚIANĂ A MOLDOVEI?

Între rapoartele cunoscutului agent imperial Schepper (Cornelius Duplicius de Schepper), publicate de baronul de S. Genois et Yssel de Schepper, în revista *Belgia*, XX (1856), se cuprinde (p. 152), la data de 7 Iunie 1533, această curioasă știre:

«Nous avons entendu que la fille bastarde d'Aloisio Gritty estoit donnée en mariage à un que les Grand Empereur devoit pourveoir du vayvodat de la Valacie».

¹⁾ Cf. și *Fontes rerum bohemicarum*, III, cu textul din *Monumenta Germaniae historica*. Pentru explicația generală L. Cahun, *Introduction à l'histoire de l'Asie, Turcs et Mongols, Des origines à 1405*, Paris, 1896.

²⁾ Quibus adiuncti sunt falsi christiani et multitudo hereticorum, quorum instinctu multa monasteria subversa, multitudo fidelium ab ipsis sunt necati. Quorum timore omnis ecclesia turbatur et verbum crucis publice in omnibus ecclesiis predicatur, et multitudo hominum in universis mundi partibus signatur ad resistendum ipsis (p. 389). Găsim la pagina 1241 și echivalența din izvorul italian: «Sarraceni dicti Tartari».

³⁾ Pachymeres, pp. 80, 107—8.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 307 și urm.

Aloisio Gritti, fiu bastard de doge, *begogli*, ajuns mare vameș turc, favorit al lui Soliman-cel-Măreț și în stare să uimească Țarigradul cu luxul îmbrăcăminții lui pe jumătate occidentale, cu strălucirea unei locuinți care erà ca un harem creștin ¹⁾, viitorul «rege al Ungariei» în speranță, care va cădeà și prin răsbumarea rivalului său Petru Rareș, și-a dat fata — ori voià să și-o deie — după un pretendent la tronul Moldovei. El nu puteà să fie decât Ștefan, fiul lui Alexandru, acesta din urmă fiu al lui Ștefan-cel-Mare, — acela care, ajungând la Domnie, erà să fie, *Lăcustă* pentru ai săi, jertfă a răsbumării unei țări jignite. La acea dată de 1538, se pare însă că nu erà lângă dânsul o Doamnă.

IV

DATORII ROMĂNEȘTI ÎN VEACUL AL XVI-lea

În timpul din urmă, cunoștința aventuroasei vieți a lui Petru-Vodă Cercel s'a îmbogățit prin descrierea silinților și încercărilor lui la Constantinopol cuprinse într'un manuscript al Bibliotecii Arsenalului din Paris, unde a descoperit-o d-l T. Bulat pentru a o tipări în a mea *Revue historique du Sud-Est européen*, anul 1926.

Nu se știa însă izvorul apusean al cheltuelilor lui și purtarea pe care a avut-o față de aceia din Franța cari l-au ajutat cu bani la nevoia lui în 1583. O notiță inedită în ms. francez (1192 al Bibliotecii Naționale din Paris. *Traitez et ambassades de Turquie depuis 1574 jusques à 1620, tome III*, p. 44), suplinește această lipsă, arătând un datornic rău de plată al abatelui Strozzi și al numitului La Corde în fratele lui Mihai Viteazul:

«Le prince de Valaquie Petona (*sic*), qui nagueres avoait esté

¹⁾ V. *Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia, in India, in Costantinopoli, con la descrizione particolare di città, luoghi, siti, costumi, et della Porta del Gran Turco et di tutte le intrade, spese et modo di governo suo et della ultima impresa contra Portugesi*, in Vinegia, MDXLIII, p. 155. V. și urm.: «vive con Turchi al modo turchesco et con christiani alla christiana» (fol. 157). La el mănâncă o mie de oameni, dintre cari 500 de sclavi și 600 de cai. «Veste in tutto alla turchesca, eccetto che non porta il tolu-pante in testa, ma porta uno caselletto di zibellini in forma di piramide, come sogliono portare gli Ungari». Sprincene unite, nas de vultur, strămb; bărbos: la cincizeci și patru de ani arată patruzeci. Vorbià turcește și grecește. «Aspira molto; per quanto si dice al regno di Ungaria o almeno a (qualche) parte d'esso, come seria della Transilvania», și anume «con la sola virtù» (fol. 158). — Un exemplar la Biblioteca Națională din Paris, Rezerva, J 154. Biografia lui Gritti a fost scrisă de Kretchmayr, și este și în traducere ungurească.

restitué en sa province par le moien, entremis et auctorité de S. Maiesté et de l'ambassadeur Germigny, ne s'est pas veritablement comporté comme il devoit à l'endroit de certaines bonnes et honnestes personnes, comme est l'abbé Strossy, le medecin La Corde et autres qui luy ont presté de l'argent en ses necessitez par-deça, outre les liberalitez et faveurs qu'il a receues de Sa Maiesté et autres grandes à son occasion, ayant eu assez de temps et moien d'envoier paier ses debtes à ces pauvres gens-là. Ledict abbé y est pour deux mil tant d'escus et ledict La Corde pour quasy autant, selon que Sa Maiesté est advertye, et ne sont pas personnes à qui une telle perte ne cause très notable prejudice. Et mesmes qu'ils ont emprunté les sommes pour l'en accomoder en sa necessité, à l'occasion de quoy ledict sieur de Lancosme fera faire tout office et bonne poursuite pour le remboursement desdictz deniers et advisera Sa Maiesté de ce qu'il y pourra avancer».

Acum vreo treizeci de ani, tipăriam în *Studii și documente*, I, p. 34 și urm., jurnalul de călătorie în Moldova, la 1585, al lui François Pavie, baron de Fourquevaulx. Revăzându-l acum, pe manuscriptul din aceiaș bibliotecă, pentru amănuntele înseși ale călătoriei în Orient (v. *Revue des cours et conférences* din Paris, an. 1926; și tiraj a parte: *Voyageurs français en Orient*, supt presă), observ că lăsasem la o parte pâra lui împotriva marelui negustor al Moldovei, urmaș al bogatului Constantin Corniact, care, în schimb pentru bani, dăduse Francezului o poliță la Liov, ce se dovedî fără valoare. Reproducem aici această însemnare:

«En ce lieu (Lemberg) je me trouvay en grand peine, d'autant qu'ayant baillé à Jassy tout ce peu d'argent qui me restoit, au grand commercier, qui est celuy qui arrente au duc de Moldavie tous les revenus de son duché, pour le faire rendre à Leopoli, pensant faire un mesnage dont j'esperois gagner par moytié sur les especes, les lettres qu'il m'avoit baillées furent de nulle valeur, envers ceux à qui elles estoient adresées, tellement que je me vis avec si peu de moyen qu'à peine avois-je de quoy payer mon hoste, et de me resouldre de retourner à Jassy j'aprehendois la longueur de l'aller et du retour, le retardement de ceux avec qui j'estois, le danger des larrons et la crainte de n'avancer rien au recouvrement de mon argent, si bien qu'il me fallut resouldre à la perdre et à courre la fortune du retour en Italie sans estre guere chargé,— moyennant l'ayde de ceux qui, mieux advisez que moy, avoient pris la peine de le porter quant à eux, ne regrettant en ceste mienne perte que

l'accourcissement de mon voyage, qui à ceste occasion fut rappetissé de beaucoup et un dessein d'aller bien avant soubz le Nord par force rompu on remis à une autre fois».

V

O EDIȚIE ANONIMĂ A LUI PEYSSONNEL

Nu se știe că lucrarea, des întrebuințată, a lui Peyssonnel despre comerțul Mării Negre a mai avut o ediție și nici condițiile în care ea a fost publicată la Amsterdam-Rotterdam-Utrecht în 1787 (*Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent, auxquelles on a joint deux memoires sur le commerce de Smyrne et de l'isle de Candie*). Se vorbește de un plan al lui Louis Antoine Duvalz și Morasin. Primul dă în 1784 manuscrisul la Amsterdam: stătuse nouă ani la Tatars. Dela Constantinopol dă știri medicul Brossard; se adaugă ale unui Evreu din Iaffa, ale unui Armean venit din Cuban, ale unui Evreu din Trapezunt, ale unui Georgian din Persia, ale unor «patroni greci», ale consulului Francei în Candia, care fusese resident cinci-șase ani în Crimeia, d. P i ***. Se verifică apoi cu persoane foarte în Crimeia. Și totul pare a fi inventat.

În *Lettres sur Constantinople de M. l'abbé Sevin, de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, écrites pendant son séjour dans cette ville, au comte de Caylus, suivies de plusieurs lettres de M. Peyssonnel, de la même Académie et d'autres savans, écrites au même, contenant des détails curieux sur l'Empire ottoman; on y a joint la relation, etc., le tout imprimé sur les originaux inédits et revu par M. l'abbé Bourlet de Vauxcelles*, Paris, an. X (1802), Peyssonnel își anunță cartea despre Creta veche (p. 81 și urm.) și, cu privire la lucrarea arătată mai sus, adaugă: «Un Parisien appelé M. de N. . . y, après avoir eu d'assez mauvaises affaires en France, est venu en Levant, ressource ordinaire des gens qui ne savent où donner de la tête; il m'a été adressé de Constantinople, et, après avoir demeuré chez moi pendant près de deux ans, pour m'aider dans mon travail, en qualité de copiste, m'a quitté avec de très mauvais procédés et m'a donné lieu de le croire capable de quelqu'infidélité littéraire. S'il venoit par hasard, Monsieur, à publier comme sien quelqueun de mes manuscrits qu'il a eus entre les mains pour me les copier, je me flatte que vous voudrez bien le revendiquer. Il n'a d'autre ouvrage à lui qu'une grammaire du grec vulgaire, qu'il a composée ici, sous mes yeux, et que je ne m'aviserai certainement pas de réclamer ? Mais

tout ce qu'il pourroit donner qui eut rapport à l'Histoire de Constantinople ou des anciens peuples, sur la géographie ancienne, sur la Tartarie, sur le commerce de la Mer Noire, sur celui du Levant, etc., m'appartient et ne peut avoir été pris que dans mes manuscrits, mes notes, ou ma correspondance, ce que je suis en état de produire» (pp. 83-4; an. 1762 ¹).

VI

UN MEMORIU AL LUI POUQUEVILLE DESPRE ROMÂNII
DIN BALCANI

Se știe cât folos se trage din descrierea, dată de Pouqueville, călătorul și consulul francez de pe la 1800, a Românilor balcanici, pe cari i-a cunoscut în amănunte. Nu s'a băgat de seamă însă — afară de o mențiune a d-lui G. Murnu, care mi-o semnaleză — un foarte bogat memoriu al lui despre «Iliria veche și modernă», publicat în «Memoriile Academiei de Inscriptii» din Paris (XII, p. 317 și urm.).

Al patrulea memoriu despre Iliria, «tratând în special despre coloniile valahe stabilite în Iliria și Grecia continentală» ¹), se sprijină pe Nicolae Costin tradus de Amira, pe Filipide, pe «Observațiile istorice și geografice» ale lui Peyssonnel, pe de Guignes, istoricul Hunilor, care, ca și un învățat ceh modern, «fait venir les Valaques du Turquestan», pe Engel, pe o notă a lui Ducange la Villehardouin, pe Cronica Moreii.

Scriitorul francez e foarte prielnic Romanilor din Balcani. Afirmă că «vlack dérive de la langue hongroise et qu'il correspond au nom de Roumounis ou Romains» (p. 321), că Morlacii «se qualifient de Hulahs», că numele lor înseamnă «Vlahi dela Mare» («Morwlaques doit se traduire par Valaques maritimes ou par Athalassiens, dénomination

¹) Cf. și broșura «Lettre de M. de Peyssonnel, ancien consul général à Smyrne, ci-devant consul de Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, à M. le marquis de N..., contenant quelques observations aux Mémoires qui ont paru sous le nom de M. le baron de Tott», Amsterdam, 1785. Se spune acolo (p. 59): «J'ai traversé comme lui la Moldavie et la Walaquie; j'ai reconnu la vérité de tout ce que le second volume des Mémoires contient de relatif à ces deux provinces dont j'ai donné l'histoire abrégée dans un ouvrage intitulé: Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin, imprimé à Paris en 1765».

¹) Un quatrième mémoire qui traite spécialement des colonies valaques établies dans l'Illyrie et dans la Grèce continentale.

employée par Constantin Porphyrogènete», deși pe rînd li s'a zis «Serbles, Labes ou Vlahes, Uscoques, Haïdouts, Oulaks»); el arată ca Români pe acelea din elementele romanice care trecuseră supt rubrica de Albanesi: «par une semblable erreur on a pris pour des Albanais d'origine les habitants de la Megalovlachie et de l'Anovlachie», dintre cari ultimii cuprind treizeci de triburi. Istoria luptelor lui Villehardouin prin «Valahia» dela Patragic și Zeitun, unde Teodor Duca e «souverain de la Valachie et sebastocrator de Romanie», atacul lui Gauthier, duce de Atena, în «la Valachie située dans la Hellade», acțiunea Malacasilor și Mazaracilor în 1378-9, a Megalovlahiților din Tesalia, rămași liberi și după căderea Salonei și Ianinei, e expusă cu atenție și simpatie. Și iată rîndurile frumoase în care el prezintă îndărătnica menținere seculară a Românilor în acele locuri: «Forts des positions où ils étaient embusqués, ils eurent la sagesse de rechercher en temps opportun, auprès des Sultans, une capitulation capable de rendre leur condition meilleure que celle des raïas. Depuis le commencement du XI-e siècle, vingt-quatre générations de Roumains occupent les montagnes de l'Illyrie, de la Thrace, d'une partie de la Macédoine, de l'Epire et du Péloponèse. Les pâtres sortis de l'Ausonie ont assisté à la chute de l'Empire grec; ils ont vu défiler devant laens montagnes Latins, Normands, Catalans, Français: empereurs, Césars».

